

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE -(y)AcAK EKİNİN
“KİFAYETSİZLİK” KİPLİK ANLAMINDA KULLANIMLARI**
USES OF -(y)AcAK SUFFIX IN THE MEANING OF
“INCOMPETENCY” MODALITY IN TURKISH

TALİP DOĞAN

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Faculty of Social and Human Sciences, Department of Turkish
Language and Literature.

dogan.talip@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8216-0483>

Atıf / Citation

Doğan, T. 2021. “Türkiye Türkçesinde -(y)AcAK Ekinin “Kıfayetsizlik” Kiplik Anlamında Kullanımları”.
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute. 71, (Mayıs- May 2021).
1-14

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 25.11.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 13.01.2021
Yayın Tarihi- *Date Published* : 15.05.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4439>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute

TAED-71, Mayıs-May 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE *-(y)AcAK* EKİNİN
“KİFAYETSİZLİK” KİPLİK ANLAMINDA KULLANIMLARI
USES OF *-(y)AcAK* SUFFIX IN THE MEANING OF
“INCOMPETENCY” MODALITY IN TURKISH

TALİP DOĞAN

Öz

Türkiye Türkçesinde *-(y)AcAK* eki, sıfat-fiilli kuruluşlar ile temel cümlelerdeki bazı kullanımlarında kifayetsizlik kiplik anlamını bildirmektedir. Sıfat-fiilli kuruluşları aile, toplum ya da kurum içinde bir statü bildiren isim, bu ismi fiilleştiren *-(y)AcAK*’lı ol- fiili (olacak) ve sıfat-fiile bağlı tamlayıcı teşkil etmektedir. Bu kuruluşlarda tamlayıcı, statü bildiren isimle ilgili olup yine statü bildiren bir isim ya da sıfattır. Kifayetsizlik kiplik anlamını çoğunlukla bu isim ya da sıfatlar belirlemektedir. *-(y)AcAK* eki, temel cümlelerde kullanılması durumunda bir de dil birimiyle kalıplaşmıştır. *-(y)AcAK* ekli temel cümlelerde de benzer şekilde statü bildiren bir ismin kifayetsizliği ortaya konulmaktadır. Bu yapılarda aslında gerçekleşmiş bulunan olaylar, gerçekleşmiş sayılmayıp yeniden tasarlanmakta ve gelecek zaman eki *-(y)AcAK* ile bir potansiyel hâlinde sunulmaktadır. Gelecek zaman eki *-(y)AcAK* ile potansiyel hâlinde sunulmuş olan olaylar, bir yandan da kifayetsizlik içerikli anlamlarla aktarılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu yapılara üstelik, sözde, sözüm ona, güya gibi zarflar ile yuh be, tüh, yazık gibi ünlem edatları da pekiştirici işleviyle katılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Gelecek Zaman, *-(y)AcAK*, Kifayetsizlik, Kiplik

Abstract

In Turkish, *-(y)AcAK* suffix states the meaning of incompetency modality in some of its uses in participle constructions and main sentences. The participle organizations constitute the noun that declares a status within the family, society or institution, the verb *ol-* with *-(y)AcAK* (*olacak*) that makes this name the verb and the complement depending on the participle. In these organizations, a complement is a name or an adjective that is related to the name that declares status and again indicates status. The meaning of incompetency is mostly determined by these nouns or adjectives. *-(y)AcAK* suffix is molded with “*bir de*” language unit when used in main sentences. Similarly, in the main sentences with *-(y)AcAK* suffix, the incompetency of a noun that states status is revealed. In these structures, the events that have actually happened are not considered to be realized but are redesigned and presented as a potential with the future tense suffix *-(y)AcAK*. The events presented in potential form with the future tense suffix *-(y)AcAK* are also conveyed with meanings of incompetency. However, adverbs such as “*moreover, so-called, so-called, supposedly*” and interjections such as “*boo, alas, pity*” can also be added to these structures with their reinforcing function.

Key Words: Turkish, Future Tense, *-(y)AcAK*, Incompetency, Modality.

Structured Abstract

In the field of Turkic, the suffix -(y)AcAK is an element more specific to Oghuz. As a matter of fact, the suffix is witnessed in the Old Oghuz texts with the function of the participle suffix. The suffix -(y)AcAK has a wide usage, especially in Turkish today, in both finite and infinite verbs.

In Turkish, the suffix -(y)AcAK has the feature of simultaneously marking both future tense and various modality meanings (request, order, probability, prediction, intention, plan, suggestion, etc.) in finite verbs, in other words, in the main sentence. In addition to the suffix -(y)AcAK, other suffixes, words or syntactic elements may also be determinant in shaping the modality meanings. The future tense is to describe an event that will or may occur at some point after the moment of speaking. An event that has not yet occurred but is expected, anticipated and intended, on the other hand, is called “prospectivity” in the category of aspect. In short, there is no event that has occurred or is happening in the future time or with prospectivity; the event is observed as a potential whole with the future projection. This allows for the development of modality meanings.

On the other hand, the suffix -(y)AcAK, although not as wide as it is in the main sentence, can also mark modality meanings when used in infinite verbs. In such sentences containing infinite verbs with an -(y)AcAK suffix, supporting elements of modality meanings can also be added.

In Turkish, the suffix -(y)AcAK, in some of its original uses, also marks a modality meaning that can be called incompetency. Here, incompetency “not being enough for something, not catching up, not being enough; the inability and ability to do a job; not being worthy, incompetence, incompetence” contains details of meaning. -(y)AcAK suffix can indicate incompetency in both participle organizations and basic sentences. However, participle organizations are more common. In the participle organization, generally family, society, institution, etc. The conjunction of a noun declaring a status or a role in it, the verb “ol-“ with -(y)AcAK that makes this name (will be) and the participle dependent complement is in question. A complement is a noun or an adjective related to the name indicating status and also indicating status. The content of incompetency is usually revealed by this name or adjective. Here, in a way, the status of the person mentioned with these words is lowered, and sometimes it is drawn to the bottom. In usages where the -(y)AcAK suffix forms a basic sentence, the language unit “bir de” is stereotyped. Of course, the declaration of a status name and the incompetency of that status also applies to the basic sentences attached to -(y)AcAK. It is noteworthy that in both uses, the suffix -(y)AcAK is not a main verb, but a “ol-“ verb after a noun with or without a possessive (status name). Participles and predicates with -(y)AcAK in surface structure are in positive. However, situations that are not welcomed or unsuitable are described with these structures with -(y)AcAK. In addition, elements that complement the modality meaning and determine the details can also be used in both expressions.

These uses with -(y)AcAK have their own specific limitations and conditions. These events are not considered to be realized but are redesigned and presented as a potential with the future tense or prospectivity view suffix -(y)AcAK. More precisely, the events here are carried into a fictional possibility and possibility of realization with the suffix -(y)AcAK. The event is also reflected in this potentiality with incompetency or other similar implications.

There are a number of elements that are included in the incompetency statements attached to -(y)AcAK. These elements are not necessary in expressing the modality meaning. However, these are elements that support and complement the revelation of modality meaning. In participle organizations, the sign adjectives (o, bu, şu) and the nouns or nounized adjectives that are brought after the participle have some support for modality meaning. First of all, the

sign adjectives make it clear by showing the incompetency statement. It is seen here “o” the sign adjective is preferred more.

When the suffix -(y)AcAK is used in the main sentence, adverbial words such as “moreover, so-called, so-called, supposedly” that clarify and support the modality meaning can be added. Sometimes, exclamation ppstposition-type words are introduced that reflect the speaker’s approach towards incompetency.

The use of this structure with an -(y)AcAK suffix in the first person in the basic sentence is almost nonexistent. The reason for this is not that the aforementioned structure could not be established grammatically in first persons. The meaning of the marked incompetency of modality is that it is incompatible to be produced in the first person.

Giriş

Türk dili alanında -(y)AcAK eki, daha çok Oğuzcaya özgü bir unsurdur. Nitekim ek, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıfat-fil eki işleviyle tanımlanır. -(y)AcAK ekli bu sıfat-fiillerin bir kısmı aynı zamanda yer, alet ismi gibi kelimelerdir: *görecek yir* “görülecek yer”, *korķacak nesne* “korkulacak nesne”, *ķoyacak ķab* “bir şey konulacak kap (koyma kabı)”. Bununla birlikte ek, aynı işlevle Kıpçak Türkçesinde de kullanılmıştır: *turaķak* “duracak yer”, *olturacak yir* “oturulacak yer (oturma yeri)”. -(y)AcAK, gelecek zaman kipi eki işleviyle ise Oğuz sahasında (Türkiye ve Azerbaycan) en geç 14. yüzyılda ortaya çıkmış, yine bu sahanın metinlerinde 14-15. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Diğer taraftan -(y)AcAK eki, Türkiye ve Azerbaycan sahası kanalıyla Gagavuz, Türkmen, Özbek, Karakalpak, Kırım, Kazan, Başkurt, Nogay, Kumuk Türkçelerine de geçmiştir (bk. Korkmaz 2005: 3-11; Ercilasun vd. 2006: 414-417). -(y)AcAK eki, bilhassa Türkiye Türkçesinde gerek bitimli ve gerekse bitimsiz fiillerde geniş bir kullanıma sahiptir (Korkmaz 2003: 623-637, 966-983).

-(y)AcAK Ekinin Kifayetsizlik Kiplik Anlamında Kullanımları

Türkiye Türkçesinde -(y)AcAK eki, bitimli fiillerde diğer bir deyişle temel cümlede hem gelecek zamanı hem de çeşitli kiplik anlamları (istek, emir, olasılık, tahmin, niyet, plan, öneri vd.) aynı anda işaretleme özelliğine sahiptir¹. Kiplik anlamların şekillenmesinde -(y)AcAK ekinin yanında ayrıca başka ek, sözcük veya söz dizimsel unsurlar da belirleyici olabilmektedir. İlgili literatürde M. Enç, L. Johanson, N. E. Uzun gibi kimi araştırmacılar tarafından gelecek zaman eklerinin kiplik anlamları bildirmesinin birincil ve daha baskın olduğu kaydedilmiştir². Gelecek zaman, konuşma anından sonraki bir zamanda ortaya çıkacak ya da çıkma ihtimali bulunan bir olayı anlatmaktır. Henüz ortaya çıkmamış ancak umulan, tahmin edilen, niyet edilen bir olay diğer taraftan görünüş kategorisinde *öngörülü bakış* (prospectivity) olarak adlandırılmaktadır (Uğurlu 2003: 129; Demir 2016: 118-119). Kısaca gelecek zamanda ya da öngörülü bakışta gerçekleşmiş ya da gerçekleşmekte olan bir olay söz konusu değildir; olay gelecek projeksiyonu ile potansiyel bir bütün hâlinde gözlemlenmektedir. Bu da beraberinde kiplik anlamların gelişmesine imkân sağlamaktadır. Bir başka açıdan gelecek zaman ile kiplik arasında tabii olarak semantik bağlar

¹ Türkçede -(y)AcAK ekinin ve diğer gelecek zaman eklerinin kiplik anlamları hakkında bk. Torun (2013).

² Ayrıntılı bilgi için bak. Demir (2008: 43-46), Usta (2013: 89-91).

bulunmaktadır. Söz gelişi aşağıdaki (1), (2) ve (3) nolu cümlelerde *-(y)AcAK* ekiyle bir yandan da sırasıyla istek, emir ve tahmin kiplikleri bildirilmiştir³:

- (1) *Şoför Bey, ilerideki kavşağı geçtikten sonra ineceğim.*
- (2) [Patrondan işçilere:] *-Paketlemeyi bugün mutlaka bitireceksiniz.*
- (3) *Cüzdanın muhtemelen dolabın alt çekmecesinde olacak.*

Diğer yandan *-(y)AcAK* eki, temel cümlede olduğu genişlikte olmamakla beraber bitimsiz fiillerde kullanıldığında da kiplik anlamları işaretleyebilmektedir (Erkman-Akerson & Ozil 1998: 306-311; Deniz Yılmaz 2009: 76-80). *-(y)AcAK* ekli bitimsiz fiillerin yer aldığı bu tür cümlelerde yine kiplik anlamları destekleyici unsurlar katılabilir. Örneğin aşağıda *-(y)AcAK* eki; (1) nolu cümlede işe yarama, (2) nolu cümlede edilgen çatılı fiile getirilmek suretiyle gereklilik kiplik anlamlarının ifadesinde kullanılmıştır:

- (1) *Lâkin yanında, yörende ufacık bir ateş, ısınacak bir şey bulunmayacak!* (NH).
- (2) *Günün iş planını önceden hazırlayıp işe başlamak hem yapılacak işleri kolaylaştırır hem de...* (BB: 85).

Türkiye Türkçesinde *-(y)AcAK* eki, bazı özgün kullanımlarında ayrıca *kifayetsizlik* olarak adlandırılabilir bir kiplik anlamı da işaretlemektedir. Burada *kifayetsizlik* “bir şeye yetmeme, yetişmeme, kâfi gelmeme; bir işi yapabilecek yetenek ve yeterlikte olmama; layık olmama, ehliyetsizlik, liyakatsizlik” vb. anlam ayrıntılarını içermektedir. *-(y)AcAK* eki, hem sıfat-fiilli kuruluşlarda hem de temel cümlede *kifayetsizlik* bildirebilmektedir. Ancak sıfat-fiilli kuruluşlar daha yaygındır. Sıfat-fiilli kuruluşta genellikle aile, toplum, kurum vb. içinde bir statü veya rol bildiren isim, bu ismi fiilleştiren *-(y)AcAK*’lı *ol-* fiili (*olacak*) ve sıfat-fiile bağlı tamlayıcının birlikteliği söz konusudur. Tamlayıcı, statü bildiren isimle ilgili olan ve yine statü bildiren bir isim ya da sıfattır. *Kifayetsizliğin* içeriği genellikle bu isim ya da sıfatla ortaya konulmaktadır. Burada bir nevi, bu kelimelerle bahsi geçen kişinin statüsü düşürülmekte, kimi zaman da diplere çekilmektedir. *-(y)AcAK* ekinin temel cümle kurduğu kullanımlarda ise *bir de* dil birimi kalıplaşmış durumdadır. Tabii, bir statü isminin ve o statünün *kifayetsizliğin* bildirilmesi *-(y)AcAK* ekli temel cümleler için de geçerlidir. Esasında bu kuruluşlar, Türkçenin söz dizimi işleyişi içinde birinin diğerine dönüştürülmüş biçimleridir. Örnek: *kardeşiniz olacak (o) densiz... = ... o densiz bir de kardeşiniz olacak* gibi. Her iki kullanımda da *-(y)AcAK* ekinin bir esas fiile değil, iyelik ekli veya eksiz bir isimden (statü ismi) sonra *ol-* fiiline getirilmesi dikkat çekicidir. Yüzey yapıda *-(y)AcAK*’lı sıfat-fiiller ve yüklem olumlu çekimdedir. Fakat *-(y)AcAK*’lı bu yapılarla hoş veya uygun karşılanmayan durumlar anlatılmıştır. Ayrıca her iki anlatımda kiplik anlamı tamamlayan ve ayrıntıları belirleyen unsurlar da kullanılabilir. Şu örneklerde *-(y)AcAK* ekiyle sıfat-fiilli kuruluşlarda ve temel cümlelerde *kifayetsizlik* kiplik anlamı bildirilmiştir:

³ Çalışmadaki örneklerin bir kısmı, Türkiye Türkçesinde kabul edilir ölçüde olmak kaydıyla tarafımızdan verilmiştir. Diğer örnekler ise genel ağ ortamından yayımlanmış olan eserlerden derlenmiştir. Örneklerin bazıları, genel ağda sayfa numarası verilmediği için çalışmada sadece eser adıyla sunulmuştur.

- (1) **Kocan olacak (o) adam** sonunda yakayı ele verdi.
- (2) **Ortağı olacak (o) pislik** her şeyi itiraf etmiş.
- (3) **Azıcık utan, bir de esnaf olacaksın.**
- (4) **Yazık ki ne yazık, bir de abi olacak.**

-(y)AcAK ekli bu kullanımların kendine özgü birtakım sınırları ve şartları bulunmaktadır. -(y)AcAK ekli fiillerdeki olay aslında gerçekleşmiş durumdadır. Yukarıdaki örneklerde (*senin*) kocan ol-, (*onun*) ortağı ol-, *usta ol-*, *abi ol-* dil birimlerinde esas itibarıyla vuku bulmuş, gerçekleşmiş olaylar söz konusudur. İşte bu olaylar, gerçekleşmiş sayılmayıp yeniden tasarlanmakta ve gelecek zaman ya da öngörülü bakış eki -(y)AcAK ile bir potansiyel hâlinde sunulmaktadır. Daha doğrusu burada olaylar -(y)AcAK ekiyle kurgusal bir gerçekleşme imkânı ve ihtimali içine taşınmaktadır. Olay bu potansiyelliğin içinde aynı zamanda kifayetsizlik veya buna yakın diğer imalarla yansıtılmaktadır. Ayrıca -(y)AcAK ile bildirilen kifayetsizlik konusunda konuşur, emin ve nettir. Bir potansiyele taşınıp sunulan olayın gerçekleşmesi genellikle muhtemel görülmemektedir. Yani olayın gerçekleşmesine dair bir beklenti azdır ya da bulunmamaktadır. Kısacası, yukarıdaki örnekler üzerinde (*senin*) kocan ol-, (*onun*) ortağı ol-, *usta ol-*, *abi ol-* gibi olayların gerçekleşmeyeceğine inanılmaktadır⁴. Bu yapılarla bazen de söz konusu öznelere, statü veya rollerinden bekleneni yapmamasına dayalı olarak sitemde bulunduğu da görülmektedir:

- (1) "Yahu **bir de arkadaş olacaksınız**, parmağınızı kıpırdatmıyorsunuz şu kitaba ad bulmak için!" diye çıktığımda, bir "toplular şiiirler" kitabı için konulabilecek en güzel ad olan "Dün Kitabını" ... (V: 44)
- (2) **Ayıp ediyorsun, yirmi yıllık müşterimiz olacaksın bir de böyle hassas bir konuda seni hiç yanlış yönlendirir miyiz?**

Türkiye Türkçesinde olayların bir potansiyel hâlinde sunulmasında -(y)AcAK'ın yanında -Ar ~ -(X)r geniş zaman eki ve -(X)yor şimdiki zaman eki de kullanılmaktadır. Kifayetsizlik kiplik anlamında -Ar ~ -(X)r geniş zaman ya da -(X)yor şimdiki zaman eklerinin değil de -(y)AcAK ekinin kullanılmasının muhtemelen iki sebebi vardır: i. Bu cümlelerde tasarlanıp görüntüye tekrar getirilen, esasında gerçekleşmiş, ortaya çıkmış bulunan bir olaydır. Burada olay daha sonra -(y)AcAK ile potansiyellik içinde gerçekleşme zemininden uzaklaştırılmaktadır. ii. Potansiyel olayların gerçekleşmesine yönelik inançtaki emin olma derecesi de yine -(y)AcAK'ın özelliklerine uymaktadır. Zira Johanson'un (1994: 255) da kaydettiği üzere -Ar ~ -(X)r geniş zaman ve -(X)yor şimdiki zaman ekleriyle bildirilen olaylarda emin olma ya da kesinlik derecesi, -(y)AcAK ekine göre zayıftır. Söz

⁴ -(y)AcAK'lı sıfat-fiillerin bu türlü kullanımlarına Deniz Yılmaz da değinmiştir. Deniz Yılmaz, sıfat-fiilli kuruluşlardaki kiplik anlamı şu şekilde dile getirmiştir: "edenin (...) eylemi (...) gerçekleştirmiş bile olsa, layıkıyla yerine getir(e)mediği veya getir(e)meyeceği, edenin sözü edilen şeye layık olmadığı, başka bir deyişle konuşanın bakış açısına göre 'hoş olmayan, istenmeyen eylem' alışılmış kiplik anlatılanını dile getirir." -(y)AcAK'ın buradaki zamanla ilgili işlevini de şöyle açıklamıştır: ... "eylemin, gelecek değil, şimdiki eylem, daha doğrusu geçmişte başlayıp şimdiki zamanda yerine getirilmeye devam eden eylem olarak düşünüldüğünü" anlatılanı da iletmektedir." (2002: 115-116; 2009: 79).

gelişi, *yarın işe başlarım / yarın işe başlıyoruz / yarın işe başlayacağız* cümlelerinde sonuncusu, daha fazla emin olmayı ifade eder.

-(y)AcAK ekli kifayetsizlik bildirimlerine dâhil edilen birtakım unsurlar vardır. Bu unsurlar, kiplik anlamın ifadesinde zorunlu değildir. Ancak bunlar kiplik anlamın açığa çıkmasını destekleyen ve tamamlayan unsurlardır. Sıfat-fiilli kuruluşlarda sıfat-fiilden sonra getirilen işaret sıfatlarının (*o, bu, şu*) ve bunlarla belirtilen isimlerin ya da isimleşmiş sıfatların kiplik anlama bazı destekleri bulunmaktadır. Öncelikle işaret sıfatları, kifayetsizlik bildirimini gösterme yoluyla belirginleştirmektedir. Burada *o* işaret sıfatının daha çok yeğlendiği görülmektedir. *O* işaret sıfatı, *bu* ve *şu*'dan daha uzağı göstermektedir. Bu sebeple *o* işaret sıfatı, gıyabi konuşmaya imkân vermekte ve böylelikle doğası gereği kifayetsizlik bildirimine uygun düşmektedir. Yine bu minvalde işaret sıfatı *bu*, yakını gösterme özelliğinden dolayı diğerlerine nazaran az tercih edilmektedir. Tabii, cümlelerde işaret sıfatları bazen de söylenmemektedir. İşaret sıfatlarıyla gösterilen ya da doğrudan *olacak* sıfat-fiiliyle belirtilen isimlerin ya da isimleşmiş sıfatların içeriğinin de kiplik anlamı tayin edici rolü vardır. Çünkü kifayetsizlik altında sunulmak istenen imalar bu içeriklere göre şekillenmektedir. Aşağıda “layık görmeme, değersiz ve küçük görme, hakaret, aşağılama” gibi, kifayetsizliğe işaret eden yelpaze; *adam, herif, karı, cadaloz, sarı yılan, sümsüklü oğlan, ne idüğü belirsiz iblis, alçak, eşek, hayvan, pislik herif* kelimeleriyle çeşitlenmiştir:

- (1) **Kocanız olacak şu adam**, kızımın yolunu kesti de başımıza ne işler açtı biliyorsunuz. (TDS: 77)
- (2) Çıkar o kemeri belinden ve götür **babalığın olacak o herife ver!** (İA: 5658) (3)
- (3) **Kiraz, adı batasıca kız! Anan olacak karıyı ne demeye kudurtun?** (YK-I: 196)
- (4) Gerçi geç kalmasına hak veriyordum, **annesi olacak Emma cadalozuyla** yalnız kalmak iyi gelmemişti ona... (AN)
- (5) ... **gam yiyip kasavet çekme kızım! Seni öldürürse üvey anan olacak sarı yılan öldürür.** (BTM: 9)
- (6) ... **torunun olacak o sümsüklü oğlanı** ikide birde buraya sokup her şeyin altını üstüne getiriyorsun. (GG: 35)
- (7) **Abin olacak o ne idüğü belirsiz iblisten sana mektup var.** (KO)
- (8) **Babam olacak o alçak** da kemiklerimi topladı. (F)
- (9) **Adı batsın! Anlayamadın mı hâlâ... Adı Kâmil, Soyadı Dönmezer! Yâni babam! Babam olacak eşek! Babam olacak hayvan bu resmen bunayan!...** (GH: 34)
- (10) **Madron dostum, gerçekten torbacın olacak pislik herif aldığı paranın hakkını veriyor...** (KA: 169)

O, bu, şu işaret sıfatları, bazen de sıfat-fiilli cümlelerin başında kullanılmaktadır:

- (1) **O annesi olacak kadına** söyle, hayat boyu yalnız kalsam bile almayacağım onun kızını! (KM)
- (2) **Canını bağışladığım o ağa olacak it**, o cıscıbil bütün köyliye rezil ettiğim ırz düşmanı, giyinmiş, kuşanmış, başımda dikelmiyor mu? (Y)

-(y)AcAK eki temel cümlede kullanıldığında kiplik anlamı belirginleştiren ve destekleyen *üstelik, sözde, sözüüm ona, güya* gibi zarf türünde kelimeler katılabilir. Kimi zaman da konuşurun kifayetsizlik yönündeki yaklaşımını yansıtan ünlem edatı

türünde kelimeler getirilmektedir. Aşağıda *yuh be*, *tüh*, *yazık* gibi ünlem edatları bunun örnekleridir. Aynı zamanda kifayetsizlik kiplik anlamı hakkında ipuçları taşıyan bu unsurlar, *bir de* dil biriminin önüne getirilebilmektedir:

- (1) "*Bizim oğlumuz yapmaz, koskoca kadın, **bir de öğretmen olacaksın**, iftira atmaya utanmıyor musun?*" dediklerinde öğretmenimiz ne diyeceğini bilememiş ve çok ağlamıştı. (HAY: 52)
- (2) *Sözde **bir de Müslüman olacak** bunlar... 'Hümeze Suresi' onları çarpacaktır.* (BSH: 63)
- (3) *Güya **bir de hem şair hem de felsefeci olacak**... Ahlak kurallarına riayet etmedikten sonra ne önemi var ki!* (HBÖ: 292)
- (4) *Bu kadar mı ulan benim arkamdan söyleyecekleriniz, **yuh be, bir de arkadaş olacaksınız.*** (Fİ)
- (5) *Trafik polisi yine öğrencilere döndü: -**Tüh, bir de öğrenci olacaksınız.** Yazıklar olsun, bir parle vu'ya karşı laf edemediniz.* (İÜ: 78)
- (6) "***Yazık, yazık . . . Bir de erkek olacaksınız!***" diye söze karıştı topal oğlan. (K: 28)
- (7) "*Yaşına bak da kendinden utan... **Üstelik de doktor olacaksın;** atlara bakar, onların her derdinden anlarsın **bir de.*** (DD: 199)

-(y)AcAK ekli bu yapının temel cümlede 1. kişilerde kullanımı nerdeyse yok gibidir. Bunun sebebi, söz konusu yapının 1. kişilerde dil bilgisel olarak kurulamaması değildir. İşaretlenen kifayetsizlik kiplik anlamının, 1. kişilerde üretilmesinin uyumsuz olmasıdır. Başka bir deyişle kişi ya da kişilerin kendi kendilerinin kifayetsizliğini ifade etmesi alışılmamış bir durumdur:

- (1) **Üstelik bir de futbolcu olacağım.*
- (2) **Sözde bir de usta olacağız.*

Kimi zaman *olacak* sıfat-filinden sonra gelen ve çoğunlukla da kiplik anlamı açığa çıkarmaya yarayan isim veya sıfatların kullanılmadığı da olur. Bu örneklerde *olacak* sıfat-fiili, isim gibi işlem görür ve ayrıca durum ekleri alabilir:

- (1) *... ya da evde annemin konusu her açıldığında "**hep o anası olacağın** yüzünden" diye anlamını bilmediğim ama kulağıma paslı raptiyeler gibi batan yakıştırmalarla onun adını anan kendisi değilmiş gibi selamına karşılık verip uzatırdı elini.* (YK-II)
- (2) "*Birkaç yiğit alıp gelip **babam olacağın** tekkesini başına yıkıp beni neden alıp gitmez" diye kızmıştır.* (DA: 308)

Öte yandan, bilhassa sıfat-fiilli kuruluşlarda statü bildiren isimle ilgili kullanılan ve geniş ölçüde kifayetsizlik bildiriminin belirleyicisi olan sıfat veya isimler farklı özellikte olduğunda diğer türlü gelecek zaman işlevi mevzubahistir. Doğrusu bu yapının farklı bağlamda gelecek zamanı ifade ettiği görülmektedir. Örneğin aşağıda *o görkemli, güçlü kadın* ve *o tatlı cariye* dil birimlerinin olduğu sıfat-fiilli kuruluşlarda aslında gerçekleşmiş bir olayın tekrar gelecek zamanda sunulması değil, yalnızca gelecek zamanda gerçekleşecek olay söz konusudur:

- (1) *Babasına doğru gitti, dizinin yanında durdu, annesi olacak o görkemli, güçlü kadını seyretmeye başladı.* (HKG)
- (2) *Akşamüstü hava kararırken genç hünkâr heyecanla sevgilisi olacak o tatlı cariyeyi beklemeye başladı.* (A: 36)

Kifayetsizlik bildirimini, tamamlayıcı unsurlar (diğer kiplik sözler) kullanılmayıp yeterince açığa çıkarılmamışsa kimi zaman bağlamdan da anlaşılabilir. Söz gelişi, *akrabası olacak kişi...* kuruluşunda kifayetsizlik kiplik anlamı, eğer varsa bağlamda açığa çıkarılabilir. Elbette bu gibi örneklerde söz konusu kiplik anlam kastedilmemişse bağlam yine bu açıdan da fikir vermektedir. Yani, *akrabası olacak kişi...* kuruluşu, “akrabası olacak olan kişi” anlamında doğrudan gelecekte ortaya çıkacak ya da çıkması muhtemel bir olayı ifade edebilmektedir. Örneğin aynı dizilişle şu cümlede kiplik sözlerin de katkısıyla dilek bildirilmiştir:

- (1) *Hayırlısıyla eşin olacak delikanlı az önce bizimle yemekteydi.*

Bazen statü bildiren isimler yerine, özel isimler kullanılabilir. Burada aslında statü, bir şahsı ya da kişiyi temsil eden özel isimle ortaya konulmaktadır:

- (1) *Ama olur da alamaz isem, sahip olduklarımı, malımı mülkümü, bankadaki tüm paramı, eşim İrfan ile o Bekir olacak adam yemesin.* (GDY: 126)
- (2) *Yunus'a için için çok öfkelenmişti, ama çıbanın asıl başı bu Bülent olacak pislik üreticisi.* (R: 114)
- (3) *Birinci olacağına söz vermişti Ali Alsan olacak o pis fotoğrafçı. Seni kraliçe yapacağım diye cir cir ötmüştü de...* (YY: 63)

Türkiye Türkçesinde “layık görmeme, değersiz ve küçük görme, hakaret, aşağılama” gibi içerikleri barındıran *kifayetsizlik* bildiriminin, söz dizimi-sözlüksel-biçimbilgisel bağıntılı işaretleyicilerin organizasyonu ile ortaya çıktığı söylenebilir. Sıfat-fiilli kuruluşlarda ve temel cümlelerdeki bu organizasyonun merkezinde ise *-(y)AcAK* eki yer almaktadır. Bu kiplik anlam, Türk dilinin kimi kollarında tabiatıyla gene eş değer eklerle (gelecek zaman sıfat-fiil eki ve kip ekiyle) ve benzer dizilişle ifade edilmektedir. Farklı lehçe gruplarına ait şu örneklerde bu ortaklık görülebilir⁵.

Kaşkay Türkçesinde kifayetsizlik bildirimlerinde *-(y)AsI* gelecek zaman ekine başvurulmaktadır. Kaşkay Türkçesinde Farsçanın etkisiyle fiilimsili kuruluşlar geniş ölçüde çekilmiş ve temel cümlelere dönüştürülmüştür:

- (1) *O gene bunun gardaşı olası, o gurrumsağa güvenmem.*
“Kardeşi olacak o alçağa güvenmem.”
- (2) *Hëyf, sen gene gardaşı olasıñ.*
“Yazık bir de kardeşi olacaksın.”

⁵ Çalışmada diğer Türk lehçelerinin ve başka dillerin örnekleri, ana dili konuşurlarından ve bu alanların uzmanlarından alınmıştır. Örnek cümlelerin derlendiği kişiler: Moslem Rezaei Amaleh (Kaşkay Türkçesi), Adilcan Eruygur (Yeni Uygur Türkçesi), Rashid Madakeev (Kırgız Türkçesi), Fahrettin Coşkuner ve Moslem Rezaei Amaleh (Farsça), Aslı Güner ve Atilla Altun (İngilizce).

Bu kiplik anlam için Yeni Uygur Türkçesinde *-idigan ~ -yidigan* sıfat-fiil eki ve *-i ~ -y* gelecek zaman eki;

(1) *Dadisi bolidiğan u vapasiz u vapasiz yene ketti.*

"Babası olacak o vefasız yine gitti."

(2) *Goya têhi sen okutkuçi bolisen.*

"Güya bir de öğretmen olacaksın."

Kırgız Türkçesinde *-çU* sıfat-fiil eki ve *-A ~ -O ~ -y* gelecek zaman kipi eki kullanılmaktadır:

(1) *Başçı bolçu adam cana keliptir.*

"Müdür olacak adam yine gelmiş."

(2) *Ubal, al tursun muğalim bolosuñ.*

"Yazık, bir de öğretmen olacaksın."

Kıfayetsizlik bildirimini Türk diliyle benzer tipolojide olmak suretiyle başka dillerde de gelecek zaman işaretleyicileri ve tamamlayıcı kiplik sözlerle işaretlenmektedir. Örnek olarak bu kiplik anlam için Farsçada *hâsten* (خواستن) mastarıyla kurulan gelecek zaman kipi kullanılmaktadır:

(1) *Hayf ki mîhâhî berâdereş hem beşevî.*

"Yazık bir de abisi olacaksın."

(2) *Misl-i inki mîhâhî cevân hem beşevî.*

"Güya bir de genç olacaksın."

Bundan farklı olarak, kimi dillerde ise kıfayetsizlik kiplik anlamı ağırlıklı olarak sözlüksel işaretleyicilerle ifade edilmektedir. Örneğin İngilizcedeki şu cümlede bu kiplik anlam, *jerk* "alçak" ve *be supposed to be* (something) "(bir şey) olması beklenmek" sözleriyle ortaya konulmuştur. Burada "(bir şey) olması beklenmek" olgusunun da benzer tarzda gelecek içinde tasarlama düşüncesini barındırdığına dikkat çekilmelidir:

(1) *I don't trust that jerk who is supposed to be his son.*

"Oğlu olacak o alçağa güvenmem."

Sonuç

Türkiye Türkçesinde *-(y)AcAK* eki, hem sıfat-fiilli kuruluşlardaki hem de temel cümledeki kimi kullanımlarında kifayetsizlik (bir şeye yetmeme, yetişmeme, kâfi gelmeme; bir işi yapabilecek yetenek ve yeterlikte olmama; layık olmama, ehliyetsizlik, liyakatsizlik vb.) kiplik anlamını kodlamaktadır. Sıfat-fiilli kuruluşlar aile, toplum, kurum vb. içinde bir statü ya da rol bildiren isim, bu ismi fiilleştiren *-(y)AcAK*'lı *ol-* fiili (*olacak*) ve sıfat-fiile bağlı tamlayıcıdan oluşmaktadır. Tamlayıcı, statü bildiren isimle ilgili olan ve yine statü bildiren bir isim ya da sıfattır. Kifayetsizlik kiplik anlamı da daha çok bu isim ya da sıfatla belirlenmektedir. *-(y)AcAK* eki, temel cümlede kullanıldığında ise *bir de* dil birimiyle kalıplaşmıştır. *-(y)AcAK* ekli temel cümlelerde de yine bir statü isminin ve o statünün kifayetsizliğinin bildirilmesi söz konusudur. Söz gelişi *yeğenim olacak o vicdansız = o vicdansız bir de yeğenim olacak* gibi. Bu kuruluşlarda esasında gerçekleşmiş bulunan olaylar, gerçekleşmiş sayılmayıp yeniden tasarlanmakta ve gelecek zaman eki *-(y)AcAK* ile bir potansiyel hâlinde sunulmaktadır. Potansiyel hâlinde sunulan bu olaylar diğer yandan da kifayetsizlik veya buna yakın imalarla yansıtılmaktadır. Yapıya *üstelik, sözde, sözüm ona, güya* gibi zarflar; *yuh be, tüh, yazık* gibi ünlem edatları pekiştirici olarak dâhil edilebilmektedir.

Kısaltmalar

A	: /a/, /e/ değişimlerini gösterir.
C	: /c/, /ç/ değişimlerini gösterir.
K	: /k/, /k/ değişimlerini gösterir.
I	: /ı/, /i/ değişimlerini gösterir.
O	: /o/, /ö/ değişimlerini gösterir.
U	: /u/, /ü/ değişimlerini gösterir.
X	: /ı/, /i/ /u/, /ü/ değişimlerini gösterir.

Kaynaklar

- Demir, Sema Aslan (2008). *Türkçede İsteme Kipliği. Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demir, Sema Aslan (2016). *Görünüş Kategorisi. Türkmençe Örneği*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet B. vd. (Redaksiyon) (2006). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I - Fiil- Basit Çekim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erkman-Akerson, Fatma & Ozil, Şeyda (1998). *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Johanson, Lars (1994). “Türkeitürkische Aspektotempora”. Thieroff, Rolf & Ballweg, Joachim (ed.), *Tense Systems in European Languages*. Tübingen, Niemeyer, 247-266.
- Korkmaz, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2005). “Türkçede -acak/-ecek Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine”. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar. Birinci Cilt*, Ankara: TDK Yayınları.
- Torun, Yeter (2013). *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Uğurlu, Mustafa (2003). “Türkiye Türkçesinde Bakış (Aspektotempora)”. *Türk Bilig*, 5, 124-133.
- Usta, Çiğdem (2013). *Türkiye Türkçesinde Emir Kipliği*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Yılmaz, Özlem Deniz (2002). “Ob Odnom Uzual’nom Smisle, Peredavayemom Turetskim Glagol’nım İmenem”. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta*, C 2, 18, 115-116.
- Yılmaz, Özlem Deniz (2011). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. Ankara: TDK Yayınları.

Örneklerin Alındığı Genel Ağ Kaynakları

- A: Hıfzı Topuz, *Abdülmecit: İmparatorluk Çökerken Sarayda 22 Yıl*, books.google.com.tr
- AN: Emine Can, *Alayına New York 2*, books.google.com.tr/
- BB: Murat Ergun, *Biz de Başarabiliriz*, books.google.com.tr/
- BSH: Ali Sarsu, *Bir Süfinin Hatıraları. Kur’an’a Dönüş*, <https://books.google.com.tr>
- BTM: Eflatun Cem Güney, *Bu Toprağın Masalları I, Nar Tanesi*, books.google.com.tr
- DD: Mihail Şolohov, *Durgun Don*, (çev. M. Ergin, G. Yener), books.google.com.tr
- F: Johann Wolfgang Von Goethe, *Faust*, (çev. A. Çankırılı), books.google.com.tr
- Fİ: Sebahattin Demiray, *Fotoğrafta İkimiz*, books.google.com.tr
- GDY: Nizamettin Gazioğlu, *Güneşe Giden Yol*, books.google.com.tr
- GG: Kerime Nadir, *Gün Gelecek mi?* books.google.com.tr
- GH: Rifat Ilgaz, *Garibin Horozu*, books.google.com.tr
- HAY: Aslı Gencer Tunçyürek, *Hikâyeler Aslını Yaşatır*, <https://books.google.com.tr>
- HBÖ: Emre Kongar & Feridun Andaç, *Herkesten Bir Şey Öğrendim: Emre Kongar Kitabı*, books.google.com.tr
- HKG: Doris Lessing, *Hayatta Kalma Güncesi*, books.google.com.tr
- İA: *İstanbul Ansiklopedisi*, books.google.com.tr

- İU: Aziz Nesin, *İnsanlar Uyanyor*, books.google.com.tr
K: Mustafa Balel, *Kurtboğan*, books.google.com.tr
KA: Yiğit Caner Ertoşi & Elif Akbaş, *Kutup Ayısı*, books.google.com.tr
KM: Esra Barın, *Kış Masalı II*, books.google.com.tr
KO: Yücel Sarpdere, *Kızılçık Operasyonu*, books.google.com.tr
NH: Necip Fazıl Kısakürek, *Nasreddin Hoca*, books.google.com.tr
R: Adalet Ağaoğlu, *Romantik*, books.google.com.tr
TDS: Sabahattin Kudret Aksal, *Tersine Dönen Şemsiye*, books.google.com.tr
V: *Varlık*, books.google.com.tr
Y: Erdal Öz, *Yaralı*, books.google.com.tr
YK-I: Gülten Dayıoğlu, *Yeşil Kiraz*, books.google.com.tr
YK-II: Misli Baydoğan, *Yakup'un Kanatları*, books.google.com.tr
YY: Pınar Kür, *Yarın Yarın*, books.google.com.tr